

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію **Погрібної Альони Олександрівни**

«Захисно-копінгова поведінка як чинник емоційного вигорання вчителів шкіл-інтернатів для дітей з вадами інтелекту»,

подану до захисту на здобуття наукового ступеню кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Актуальність теми дослідження. Зростання масштабів і складність соціально-економічних і політичних змін в українському суспільстві, внаслідок чого докорінно змінюється соціальна ситуація освіти, ускладнюють зміст професійної ролі вчителя та похідних від неї нормативних вимог до його професійної діяльності і особистості. В психологічній літературі наголошується, що взаємодія людини і професійної діяльності має суперечливий характер та може протікати у формі послідовно змінюючих одне одного прогресивної і регресивної фаз професійного становлення особистості. Одним з найбільш поширених наслідків негативного впливу професії на особистість в останні десятиріччя є емоційне вигорання, прояви якого особливо небезпечні в педагогічному середовищі, оскільки не тільки призводять до деструктивних змін структури діяльності або особистості фахівця, а й відображаються на психологічному здоров'ї школярів як суб'єктів педагогічної діяльності. Оскільки професійна діяльність вчителів шкіл-інтернатів для дітей з вадами інтелекту носить стресогенний характер, який обумовлюється суто специфічними об'єктивними і суб'єктивними факторами, актуальність вивчення емоційного вигорання у даної категорії педагогів безсумнівна.

Окрім того, актуальність дослідження забезпечується недостатньою мірою досліджень проблеми емоційного вигорання в учителів шкіл-інтернатів для дітей з вадами інтелекту. У теоретичному плані результати дослідження є важливими для розвитку концепцій не тільки педагогічної та

вікової психології, але й інших галузей психологічної науки: соціальної психології, психології праці та інженерної психології, загальної психології тощо. Дисертація є актуальною і з практичної точки зору, розроблена програма психокорекції емоційного вигорання шляхом формування адаптивних особистісно-середовищних копінг-ресурсів у вчителів шкіл-інтернатів для дітей з вадами інтелекту може бути використана керівниками означених навчальних закладів для впровадження в роботу шкільної психологічної служби, а також застосована в системі підвищення кваліфікації, професійної перепідготовки вчителів шкіл-інтернатів для дітей з вадами інтелекту з метою оптимізації педагогічної діяльності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, що сформульовані в дисертаційній роботі Погрібної А.О. є дуже високою та базується на ґрунтовному аналізі наукових джерел, чітко визначеному об'єкту та предмету дослідження, постановці мети і задач, послідовному викладенні матеріалу дослідження з використанням методів аналізу та синтезу, логічного обґрунтування матеріалу.

Емпіричне дослідження виконано на високому науковому рівні з використанням сучасних методів, що дозволили визначити особливості емоційного вигорання та захисно-копінгової поведінки у вчителів шкіл-інтернатів для дітей з вадами інтелекту, довести обумовленість виникнення і проявів емоційного вигорання особливостями їх захисно-копінгової поведінки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що автором було вперше виявлено психологічну специфіку емоційного вигорання вчителів шкіл-інтернатів для дітей з вадами інтелекту, яка проявляється у значній вираженості фази резистенції та її проявів при однаковій вираженості фаз напруги і виснаження; встановлено зв'язок дезадаптивних форм захисно-копінгової поведінки з виникненням і проявами емоційного вигорання вчителів шкіл-інтернатів для дітей з вадами інтелекту та його якісну специфічність; визначено особливості захисно-копінгової поведінки вчителів

шкіл-інтернатів для дітей з вадами інтелекту порівняно з іншими категоріями педагогів, що виявляються у використанні переважно незрілих механізмів психологічного захисту високої інтенсивності, пов'язаних зі спотворенням та фальсифікацією сприйняття реальності, а також пасивних емоційно-орієнтованих копінг-стратегій, спрямованих на регуляцію емоційної напруги на тлі дефіциту копінг-ресурсів. У дисертаційній роботі було розширено та уточнено психологічне визначення та зміст поняття «емоційне вигорання» в контексті педагогічної діяльності великої складності та його деструктивний характер як специфічного стрес-синдрому; уявлення про копінг-ресурси особистості вчителя та їх змістовні характеристики як шляхи запобігання і подолання емоційного вигорання. В дисертації вдосконалено засоби запобігання та подолання емоційного вигорання вчителів шкіл-інтернатів для дітей з вадами інтелекту шляхом розробки й обґрунтування психокорекційної програми, спрямованої на формування адаптивних особистісно-середовищних копінг-ресурсів.

Дисертація є повністю завершеною науковою роботою, що містить усі необхідні елементи, розміщені у визначеній послідовності. Нумерація початкових сторінок усіх структурних елементів дисертації відповідає дійсності. Матеріал висновків викладений аргументовано, відзначається доказовістю та переконливістю.

Результати аналізу розділів дисертації. У першому розділі *«Теоретико-методологічні підходи до вивчення проблеми емоційного вигорання та захисно-копінгової поведінки»* містяться результати ґрунтовного аналізу наукової літератури за темою дисертації. Здійснено аналіз основних наукових дискурсів феноменів емоційного вигорання та захисно-копінгової поведінки, описані основні концептуальні підходи та моделі емоційного вигорання, при цьому особлива увага приділяється аналізу інтегрального підходу до структурно-процесуального змісту феномену вигорання, оскільки він забезпечує можливість дослідження не тільки феноменологічних конструктів, а й механізмів трансформації даного

синдрому в інші психічні явища. Окремого розгляду набуває проблема захисно–копінгової поведінки, яка представлена як цілісний, єдиний конструкт, що відображає взаємодію несвідомих захисних механізмів і свідомих стратегій подолання стресу в структурі особистості з урахуванням її особистісних ресурсів. В цілому, проведений огляд літературних джерел свідчить про наукову ерудицію автора та володіння нею сучасними літературними даними.

У другому розділі *«Емпіричне дослідження емоційного вигорання та захисно–копінгової поведінки вчителів шкіл–інтернатів для дітей з вадами інтелекту»* надано розгорнуту характеристику процедури дослідження, представлено детальну характеристику вибірки та методів дослідження, представлені результати емпіричного дослідження, яке полягало у розкритті специфіки та виявленні залежностей між захисно–копінговою поведінкою та емоційним вигоранням у вчителів шкіл–інтернатів для дітей з вадами інтелекту. Під час констатувального експерименту було визначено, що вчителі шкіл–інтернатів для дітей з вадами інтелекту найбільше серед педагогів загальноосвітніх закладів схильні до емоційного вигорання, особливості якого полягають у значній вираженості фази резистенції та її симптомів при однаковій вираженості фаз напруги і виснаження.

Подано аналіз особливостей захисно-копінгової поведінки вчителів шкіл–інтернатів для дітей з вадами інтелекту, доведено дезадаптивний характер більшості форм захисно-копінгової поведінки, що визначають її зміст у даній категорії фахівців.

Автор визначає роль механізмів психологічного захисту та механізмів опанування у виникненні та проявах емоційного вигорання вчителів шкіл–інтернатів для дітей з вадами інтелекту. Порівняно з іншими категоріями педагогів загальноосвітніх навчальних закладів, симптомокомплексом факторів, що обумовлює емоційне вигорання учителів шкіл–інтернатів для дітей з вадами інтелекту визначено: використання таких механізмів психологічного захисту, як «витіснення», «регресія», «проекція»,

«компенсація», «раціоналізація», «заміщення»; копінг-стратегій - «конфронтаційний копінг», «дистанціювання», «втеча-уникнення», «самоконтроль», «прийняття відповідальності»; дисбаланс між придбаннями і втратами особистісних ресурсів й переважаючі показники «втрат» особистісних ресурсів над їх «придбаннями». Також дисертантка наводить результати, які констатують високу вираженість станів та властивостей особистості, що обумовлюють емоційне вигорання у учителів шкіл-інтернатів для дітей з вадами інтелекту (невротичність, депресивність, дратівливість, сором'язливість, емоційна лабільність, спонтанна агресивність, реактивна агресивність), це свідчить про дефіцит базисних копінг-ресурсів (емоційної рівноваженості, стресостійкості, асертивності, оптимістичності, активної життєвої позиції, товариськості тощо).

Отримані результати відрізняються ретельним оформленням якісних і кількісних даних, репрезентують нові, важливі та актуальні дані про обумовленість емоційного вигорання вчителів шкіл-інтернатів для дітей з вадами інтелекту особливостями їх захисно-копінгової поведінки.

У третьому розділі *«Психологічні шляхи запобігання та подолання емоційного вигорання вчителів шкіл-інтернатів для дітей з вадами інтелекту»* представлено програму психокорекції емоційного вигорання шляхом формування адаптивних особистісно-середовищних копінг-ресурсів у вчителів шкіл-інтернатів для дітей з вадами інтелекту. Ефективність запропонованої програми була переконливо підтверджена шляхом наявності позитивної динаміки у ресурсному забезпеченні вчителів шкіл-інтернатів для дітей з вадами інтелекту. Було встановлено відновлення балансу між втратами і придбаннями персональних ресурсів, значне покращення суб'єктивних оцінок внутрішніх резервів у більшості респондентів; відмічено стійку позитивну тенденцію до змін ресурсозабезпечення в основних сферах особистості педагогів (когнітивній, емоційній і поведінковій).

Теоретичні узагальнення, що надані в загальних висновках дисертації, свідчать про глибоке вивчення автором заявленої проблеми, досягнення

дослідницької мети, вирішення поставлених завдань та їх відповідність змісту й основним результатам дослідження.

Отже, дисертаційне дослідження Погрібної А.О. є логічним за своїм змістом і структурою, завершеним за сенсом та інтенцією дослідженням, виконаним на високому теоретичному, емпіричному й методичному рівнях.

Повнота викладу основних результатів дисертації. Основні положення дисертації відображено у 15 публікаціях (13 одноосібних і 2 у співавторстві), із них 5 статей опубліковано у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України (2 статті у виданнях, включених до наукометричних баз), 1 стаття у зарубіжному науковому періодичному виданні з психології.

Оцінка автореферату. Автореферат дисертаційної роботи за змістом є ідентичним основним положенням дисертації та оформлений у відповідності до чинних вимог МОН України.

Високо оцінюючи теоретико-методологічний і методичний рівень проведеного дослідження, необхідно відзначити, що у нас є деякі зауваження та побажання щодо деяких аспектів роботи:

1. Робота виграла б, якщо в теоретичному розділі були представлені клінічні аспекти дослідження емоційного вигорання.

2. Автор у своєму дослідженні розглядає захисно-копінгову поведінку з позицій системного підходу як цілісну систему психологічної адаптації особистості. Було б доцільно представити особливості структурного співвідношення психологічного захисту та опанування в рамках єдиної системи в учителів шкіл–інтернатів для дітей з вадами інтелекту.

3. У дисертації було б більш різнобічно розкрито зміст означеної проблематики, якщо автором в експерименті враховувались такі параметри, як стать, вік та стаж роботи.

4. У тексті третього розділу вказується, що розроблена психокорекційна програма впроваджувалась у навчальний процес шкіл–інтернатів для дітей з вадами інтелекту. Рекомендується розширити межі її

використання й розглянути можливість застосування у педагогічному процесі загальноосвітніх шкіл та загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Відмічені недоліки не знижують загального позитивного враження від дисертаційної роботи Погрібної А.О. Висновки дисертації відповідають меті і завданням дослідження. В цілому робота оформлена згідно формальних вимог МОН до кандидатських дисертацій. Таким чином, до захисту представлена самостійна, завершена, цілісна науково-дослідна робота з актуальної проблеми вікової та педагогічної психології.

Все вище зазначене дає підстави стверджувати, що представлена дисертаційна робота є завершеним самостійним дослідженням, за своїм змістом відповідає профілю ради, за яким раді надано право проведення захисту. Відповідно до п. 9.11 постанови № 567 Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. про Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника Погрібна Альона Олександрівна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри практичної психології

Криворізького державного
педагогічного університету

Мирошник З.М

Підпис: *Мирошник З.М*

ЗАСВІДЧУЄ

Учений секретар
державного вищого навчального закладу
«КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
Мирошник З.М

« 06 » 10 20 14 р.